

Türkiye ve Malezya'daki Okullarda Din Eğitimi Dersinin Karşılaştırılmalı Olarak İncelenmesi

Büşra Taşkan | 0000-0002-3904-8429 | bmollataskan@gmail.com

Doktora Öğrencisi | İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri, Din Eğitimi Ana Bilim Dalı | İstanbul, Türkiye.

ROR : 03a5qrr21

Öz

Eğitim sistemlerinin birbirini etkileyen yapılar olmasından hareketle Türkiye Cumhuriyeti eğitim sistemi de kuruluşundan bugüne farklı ülkelerin eğitim tecrübelerinden yararlanmışır. Ülkelerin eğitim sistemleri arasındaki etkileşim ve karşılaştırma modernlik ve küreselleşme ile ivmesini arttırarak devam etmiştir. Kendi iç ve dış dinamikleri ile çok kültürlü/dinli bir toplum yapısına sahip olan Malezya'nın özellikle din eğitimi tecrübesinin analiz edilmesi özgün din eğitimi tartışmalarının çok yönlü düşünülmesine zemin hazırlayacağı düşünülmektedir. İki ülkenin eğitim sistemini ve okullardaki din eğitimi dersinin işlenişi konusundaki tasarruflarını analiz edebilmek için ülkelerin din eğitimi alanında tarihsel gelişimlerinin irdelenmesi gerekmektedir. Ülkelerin din ve din eğitimi algılarını, geçmişten getirdikleri tecrübelerden ve kültürel dokudan bağımsız bir yapıda düşünmenin mümkün olmamasından hareketle tarihsel, kültürel perspektif göz önünde bulundurulması gereken önemli nokta olarak görülmektedir. Bu bağlamda iki ülkenin eğitim sistemleri, din eğitimi politikaları ve bu alandaki uygulamaları mercek altına alırken, her iki ülkenin de tarihî, kültürel ve toplumsal yapılarındaki benzersiz özellikleri göz önünde bulundurulmuştur. Türkiye, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren modernleşme sürecinde Batı'dan etkilenmiş, laik bir eğitim anlayışını benimsemiştir. Din eğitimi, zorunlu dersler kapsamında işlenmekte olup, İslam başta olmak üzere dünya dinleri hakkında geniş bir perspektiften bilgi sağlar. Bu dersler, öğrencilere dinler arası saygı ve hoşgörüyü teşvik edecek şekilde tasarlanmıştır. Türkiye'deki eğitim sistemi, çoğulculuğu destekleyen bir yaklaşımı benimsemiş ve bu çerçevede, din eğitimi öğrencilerin farklı kültürel ve dini yapıları anlamalarına yardımcı olacak şekilde kurgulanmıştır. Din eğitimi, geniş bir perspektifle ele alınarak İslam başta olmak üzere dünya dinleri hakkında bilgiler verilmektedir. Malezya'da ise, İslam resmi din olarak kabul edildiğinden, din eğitimi politikaları ve uygulamaları İslami değerlerin öğretilmesi üzerine yoğunlaşmıştır. Eğitim sistemi, İslam'ın temel prensiplerini ve uygulamalarını öğretmeye yönelik olarak düzenlenmiştir. Din dersleri, Malezya'nın çok kültürlü yapısını yansıtarak, İslam dışındaki dinlere de değinse de, esas olarak İslami öğretiler üzerinde durulmaktadır. Ayrıca, din eğitimi Malezya'da hem İslam dersleri hem de ahlak eğitimi olarak seçmeli dersler kapsamında sunulmakta, öğrencilere dini değerlerin yanı sıra evrensel ahlaki prensipler de öğretilmektedir. Türkiye'de din eğitimi, öğrencilere farklı dinler arası saygı ve anlayışı teşvik eden mezhepler üstü bir yaklaşımla sunulurken, Malezya'da ise daha çok İslam'ın öğretileri üzerinde durulmaktadır. Türkiye, din eğitimini zorunlu ders olarak

sunarken, Malezya'da ise hem İslam dersleri hem de ahlak eğitimi seçmeli olarak yer almaktadır. Makalede nitel veri toplama tekniği kullanılmıştır. Çalışmamızda resmi belgeler, akademik makaleler ve ders kitapları incelenmiştir. Türkiye ve Malezya'daki okullardaki Din Eğitimi dersinin gelişimi ve mevcut durumu öz bir biçimde ele alınmış ve din eğitimi durumlarının analiz edilmesine odaklanılmıştır. Bu çerçevede ilgili literatürden hareketle din eğitimi ve öğretiminin yapısı, amacı, yasal dayanakları, okul türleri(ilköğretim-ortaöğretim), öğretim programları ve eğitim felsefesi merkeze alınarak genel hatlarıyla karşılaştırılmalı bir analiz sunulmaya çalışılmıştır. İki ülke pratiğinden hareketle din devlet ilişkilerinin yönünü tarihsel bir bakış açısıyla betimleyerek ülkelerin din dersi durumlarını ortaya koymak amaçlanmıştır. Malezya ve Türkiye'deki din eğitimi programları, eğitimi felsefesi, eğitim yasaları, örgün eğitim kurumları incelenerek genel bir tablo oluşturulmuştur. Devletlerin kendi tarihsel serüveni, eğitim felsefelerinin ve sistemlerinin şekillenmesinde öncelikli rol oynamaktadır. İki ülkenin okullarda din eğitimi derslerinin değişim ve dönüşümleri bağlamında teorik ve pratik yönleri bir bütün halinde karşılaştırmalı olarak sunulmaktadır. Bu tür ülkelerarası karşılaştırmalı eğitim çalışmaları, uluslararası eğitim politikaları ve din eğitimi hakkında önemli bilgiler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Din Eğitimi, Din Eğitimi Dersi, Türkiye, Malezya, Karşılaştırmalı Din Eğitimi.

Atıf Bilgisi

Taşkan, Büşra. "Türkiye ve Malezya'daki Okullarda Din Eğitimi Dersinin Karşılaştırılmalı Olarak İncelenmesi". *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 10/1 (Haziran 2024), 322-348. <https://doi.org/10.32955/neu.istem.2024.10.1.13>

Geliş Tarihi	19.03.2024
Kabul Tarihi	24.05.2024
Yayın Tarihi	30.06.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Comparative Examination of Religious Education Course in Schools in Türkiye and Malaysia

Büşra Taşkan | 0000-0002-3904-8429 | bmollataskan@gmail.com

PhD. Student | İstanbul University, Faculty of Theology, Department of Philosophy and Religious Studies, Division of Religious Education | İstanbul, Türkiye

ROR : 03a5qrr21

Abstract

Education systems are structures that influence each other, and the education system of the Republic of Turkey has benefited from the educational experiences of different countries since its establishment. The interaction and comparison between countries' education systems have continued to accelerate with modernity and globalization. It is believed that analyzing the religious education experience of Malaysia, which has a multicultural/multireligious society structure due to its internal and external dynamics, will lay the groundwork for thinking about formal religious education in multiple dimensions. In order to analyze the dispositions concerning the teaching of religious education courses in schools of the two countries, it is necessary to examine the historical developments in the field of religious education of the countries. Considering the historical and cultural perspective is seen as an important point as it is impossible to think of the countries' perceptions of religion and religious education independently from the experiences they bring from the past and their cultural fabric. In this context, the education systems, religious education policies, and practices of the two countries have been scrutinized, taking into account the unique features of both countries' historical, cultural, and societal structures. From the early years of the Republic, Turkey has been influenced by the West in its modernization process and has adopted a secular educational philosophy. Religious education is included within compulsory courses and provides a broad perspective on world religions, including Islam. These courses are designed to promote inter-religious respect and tolerance among students. The Turkish education system has adopted an approach that supports pluralism, and in this context, religious education is designed to help students understand different cultural and religious structures. In Malaysia, however, since Islam is recognized as the official religion, religious education policies and practices focus on teaching Islamic values. The education system is organized to teach the basic principles and practices of Islam. Religious classes in Malaysia reflect the country's multicultural structure, and although they touch on religions other than Islam, they primarily focus on Islamic teachings. Furthermore, religious education in Malaysia is offered both as Islamic lessons and as optional moral education courses, teaching students religious values as well as universal moral principles. In Turkey, religious education is offered as a compulsory course, while in Malaysia, both Islamic lessons and moral education are optional. The article used qualitative data collection

techniques. Official documents, academic articles, and textbooks have been reviewed in our study. The development and current situation of Religious Education courses in schools in Turkey and Malaysia have been briefly addressed, and the analysis has focused on the state of religious education. From this framework, based on the relevant literature, the structure, purpose, legal basis, types of schools (primary-secondary), curricula, and educational philosophy of religious education and teaching have been centered and a comparative analysis has been attempted. Based on the practice of the two countries, the direction of the relationship between religion and the state has been described from a historical perspective, aiming to reveal the situation of the countries' religious classes. Religious education programs, educational philosophy, educational laws, and formal education institutions in Malaysia and Turkey have been examined to create a general picture. The historical journey of the states plays a primary role in shaping their educational philosophies and systems. The theoretical and practical aspects of religious education classes in schools of the two countries are presented comparatively as a whole. Such international comparative educational studies provide important information about international education policies and religious education.

Keywords

Religious Education, Religious Education Course, Türkiye, Malaysia, Comparative Religious Education.

Citation

Taşkan, Büşra. "Comparative Examination of Religious Education Course in Schools in Türkiye and Malaysia". *The Journal of Near East University Islamic Research Center* 10/1 (June 2024), 322-348. <https://doi.org/10.32955/neu.istem.2024.10.1.13>

Date of Submission	19.03.2024
Date of Acceptance	24.05.2024
Date of Publication	30.06.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Giriş

Malezya ve Türkiye, Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğu iki ülke olmalarına rağmen, eğitim sistemleri ve din eğitimi politikaları açısından önemli farklılıklar sergilemektedir. Her iki ülkenin toplumsal yapısı ve tarihi geçmişi, din eğitimi alanında benzersiz bir kimlik oluşturmuştur. Bu makalede, Malezya ve Türkiye'nin din eğitimi politikaları, müfredatları ve uygulamaları incelenerek, her iki ülkenin eğitim sistemlerindeki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulacaktır. Bu karşılaştırma, her iki ülkenin eğitim sistemini anlama ve değerlendirme açısından önemli bir perspektif sunmayı amaçlamaktadır.

Malezya önce Portekiz sonra Hollanda daha sonra Britanya'nın sömürülerine maruz kalmıştır. Ülkede çok milletli olan tek bir ulus olma politikası uygulanmıştır. Tek Malezya Konsepti buna örnek olmuştur. İslam, Budizm, Hıristiyanlık gibi farklı dinler de toplumun önemli bir kesimini oluşturmaktadır. Din ve inanç doğrultusunda zaman zaman gerilim ve çatışmalar yaşanmıştır. Bu durum Malezya'da demokrasinin ve ülke barışının uygulanmasında ciddi problemleri beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda din ve din eğitimi, eğitim süreçleri içerisinde yeni bir anlayışla yorumlamak gerekmektedir. Malezya'da kamu okullarında okutulan zorunlu din dersi Malezya'da birlik ve beraberliği sağlanması açısından oldukça önemlidir. Ancak bu kamu okullarında zorunlu din derslerinin öğretim programları ve kitaplarının çoğulcu, kapsayıcı, dışlayıcı ve birleştirici özelliği akademik alanda tartışılmamış ve araştırılmamıştır. Bu bağlamda yapılacak olan çalışma, Türkiye ve Malezya'daki okullarda din eğitimi programını ve ders kitapları incelenerek teori ve pratiğiyle din eğitimi derslerinin karşılaştırmasını yapmaktır. Malezya'da eğitim konusu, bazı bilimsel çalışmalara konu olmuştur. Bu çalışmalardan konumuz ile ilgili önemli olanlar şu şekildedir:

Malezya ile ilgili yapılmış akademik çalışma Özay'ın, "Malezya'da Din-Devlet İlişikisine Kısa Bir Bakış: Dr. Mahathir Mohamad Dönemi İslamlaştırma Politikaları ve Yansımaları" adlı makalesidir. Çalışmada 1960 yılından sonra Malezya'da siyasi rejimin İslamlaştırma çabaları dönemsel olarak incelenmiştir. Din-devlet ilişkisini inceleyen Özay, aynı zamanda İslam eğitimi de ana konunun alt başlığı olarak incelemiştir. Genel olarak devlet başkanı Dr. Mahathir Muhammed'in 22 yıllık iktidarındaki icraatlarını anlattığı bu çalışmada din eğitimi ve eğitimle ilgili gelişmeleri de görmemiz mümkündür. Özay, makalesinde din, devlet ilişkisini ele alarak bunun eğitime yansıyan yönlerini şu şekilde ifade etmiştir: "İlk ve ortaöğretimde ne tür bir yapılanın olduğu üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Bu bağlamda, etnik yapıyı dikkate alan bir yapılanma mevcuttur. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda din eğitimi tüm Malay öğrenciler için zorunlu olup din eğitimi, günümüzde Bakanlığa bağlı İslam/Din Eğitim Müdürlüğü'nce yönetilmektedir. Bu müdürlük genel anlamda din eğitimi müfredatı, Arapça dil eğitimi, öğretmen tedariki, hizmet içi eğitim faaliyetlerini yürütmektedir. Buna ilâve olarak, Bakanlığa bağlı, İmam-Hatip benzeri devlet dini ortaöğretim okullarının yanı sıra,

devletin desteklediği özel dini okullar da ülkedeki dini eğitim alanında öne çıkan kurumlar arasındadır”.¹

Konumuz kapsamında çalışmamızla ilgili başka bir araştırma ise Kayabidi'nin, Dini ve Kültürel Çoğulculukta Varoluş Mücadelesine Bir Bakış: Malezya Tecrübesi adlı makale çalışmasıdır. Makale, 2016 yılında, Tarih Kültür ve Sanat Araştırması Dergisi'nde yayınlanmıştır. Çoğulcu toplum örneği Malezya'yı son on yılda incelediği için güncelliğini koruyan bu çalışma, araştırmamız için oldukça önemli olmuştur. Makalede Kayadibi, çoğulcu varoluş içinde olan Malezya'yı çeşitli alt başlıklar şeklinde bölümlere ayırarak ortak bir sonuca ulaşmak istemiştir. Kayadibi, makalesinde Malezya'nın çoğulcu bir toplum olmasına dair düşüncesini şu şekilde izah etmiştir: “Geniş bir zaman perspektifinden bakılınca görülecektir ki Malezya farklı kültür, din ve uluslarıyla bir arada barışçıl bir şekilde yaşatmayı başarmış ve başarmaya da devam etmektedir. Bu başarının en büyük etkeni kanımca ülkenin gerçek sahipleri olan Malayların diğer azınlık nüfusa karşı toleranslı davranmaları ve azınlıkların da sınırlarını aşmadan birlik ve beraberlik içinde yaşamının şartlarını barışçıl bir şekilde içselleştirmiş olmalarındandır. İnsan faktörü her zaman ve her yerde var olageldiği için sorunların birlikte düşünülmesi de normaldir. Malezya vatandaşları bütün farklılıklarına rağmen orta yolu bulabilmiş nadir devletlerden biridir”.²

Araştırmamızla ilgili yapılan bir diğer çalışma Korkut'un, Post Kolonyal Toplumlarda Birlikte Yaşama Kültürü: Malezya'da Farklılıkların Varoluş Tecrübesi adlı doktora tezi mevcuttur. Selçuk Üniversitesi tarafından 2020 yılında yayınlanan doktora tez çalışması, Malezya'nın eğitim sistemini de içine alarak konuyu farklı yönlerden incelemiştir. Korkut, Malezya'daki eğitim sisteminin çokkültürlü bir yapı içerisinde varoluşunu inceleyerek tezinde şu değerlendirmeleri yapmıştır: “Genel anlamıyla, Malezya'daki yerel ilköğretim okulları farklı eğitim dillerinden ve kültürlerinden Ulusal Okullar (SK), Ulusal Çin Okulları (SJKC) ve Ulusal Tamil Okulları (SJKT) olarak üç türde hizmet vermektedir. Yerel dilde ilkokulların dışında devlet destekli ortaöğretim okulları teknik okullar, mesleki okullar, Müslüman öğrencilere eğitim veren İslami okullar şeklinde kategorileşen devlet okullarının yanı sıra etnik toplulukların kendi bağımsız organizasyonlarının kaynakları aracılığıyla finans ettiği okullardan oluşmaktadır. Özellikle ilköğretim okulları gruplarında her etnik gruptan aile, çocuklarının kendi anadillerinde eğitim almalarını istediği için Malaylar, Malay ulusal dil okullarına, Çinliler Çin okullarına, Hintliler de Tamil okullarına gitmiştir”.³

¹ Mehmet Özay, “Malezya'da Din-Devlet İlişisine Kısa Bir Bakış: Dr. Mahathir Mohamad Dönemi İslamlaşma Politikaları ve Yansımaları”, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 2/1 (March 2013), 115.

² Saim Kayadibi, “Dini ve Kültürel Çoğulculukta Varoluş Mücadelesine Bir Bakış: Malezya Tecrübesi”, *Malezya Tecrübesi. Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 5/3 (Eylül 2016), 122.

³ Mine Korkut, *Post Kolonyal Toplumlarda Birlikte Yaşama Kültürü: Malezya'da Farklılıkların Varoluş Tecrübesi* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2020), 106.

Malezya'nın eğitim sistemini Türkiye ile karşılaştırarak genel eğitim sisteminin yapılanmasını konu edinen bir başka makale çalışması da Polatcan ve Polatcan'ın yapmış olduğu Malezya Eğitim Sistemi: Amaç Yapı ve Süreç Açısından Türkiye ile Karşılaştırılması çalışmasıdır. Ahmet ve Mahmut Polatcan'ın, birlikte hazırlamış olduğu bu çalışma Malezya ve Türkiye'nin eğitim sistemlerinin karşılaştırmalı analizini bize sunmaktadır. Çalışmasının değerlendirilmesinde ilk olarak Malezya'nın eğitim sisteminin yönetsel yapılanmasını, okul ortamını ve örgütsel planlamasını, finansal kaynaklarını ve eğitim süreçlerini kaleme almış, son olarak da Türkiye ile farklı ve benzer yönlerini tespit etmiştir. Çalışmasının bulgularını ise şu şekilde özetlemiştir: “Sonuç olarak Malezya ve Türk Eğitim Sistemleri, amaç bakımından ulusal bütünlüğü ve eğitimde kaliteyi arttırmayı hedeflemektedir. Her iki eğitim sisteminde merkezîyetçi bir yapı söz konusudur. Hem Malezya hem de Türkiye eğitim sistemleri milli olup Milli Eğitim Bakanlıkları tarafından yönetilmektedir. Her iki ülkenin okul basamakları ilkokul, ortaokul, ortaöğretim ve yükseköğretim aşamalarından oluşmaktadır”.⁴

Yapılan akademik çalışmalar incelendiğinde genel olarak Malezya hakkında örgün eğitim sistemlerinden bahsedildiği görülmektedir. Ancak okullarında uygulanan din eğitimi derslerinin Türkiye ile karşılaştırılması konusunda yapılan çalışmaların oldukça yetersizdir.

1. Türkiye'deki Okullarda Din Eğitimi Dersinin Değişimi ve Dönüşümü

Türkiye'de din devlet ilişkileri ve din derslerinin tarihsel gelişimi için Türkiye'nin mirasçısı olduğu Osmanlı Devleti'nden kısaca bahsetmek gerekmektedir. Osmanlı Devleti'nde Fatih döneminde şeyhülislamlık makamı oluşturulması ile din devlet ilişkilerinin bütünlük bir tablosundan bahsedilmekte ancak bu makamın siyasi ve idari otoriteyi etkileme gücünün yanı sıra din ve devlet arasında bir çatışmanın öne çıkmadığı belirtilmektedir. Osmanlı devletinde teokratik bir yapıda bulunan siyasi rejim ile benzer şekilde eğitim de dini bir özellik taşımaktaydı.

Eğitimde reform değişikliği 3 Mart 1924 tarihinde Tevhid-i Tedrisat (Öğretim Birliği) kanunu olmuştur. Amaç, mektep ve medresenin temsil ettiği çift yönlü eğitimin yol açtığı fikir çarpışmalarını ortadan kaldırılmasıdır. Fakat zaman içinde bu kanun, farklı uygulamalarla bazı delinmelere uğramıştır. Atatürk ilkelerinden ve Cumhuriyet inkılaplarından uzaklaştığı düşüncesiyle, yeniden birlik ve beraberlik sağlamak için Millî Eğitim Bakanlığı'nda geniş kapsamlı çalışmalara başlatılmış ve din öğretimi için de Din Öğretimi Genel Müdürlüğü başkanlığında bir komisyon kurulmuştur.⁵ Bu kanunla birlikte dini öğrenme modeli üzerine kurgulanan medreseler kapatılmış ve öğretimde birlik ilkesine gidilmiş, Millî Eğitim Bakanlığına bağlı imam hatip okulları ile Darülfünun bünyesinde ilahiyat fakültesi açılmıştır. 430 kanun numarası ile kabul edilmiş Tevhid-i

⁴ Mahmut Polatcan-Ahmet Polatcan, “Malezya Eğitim Sistemi: Amaç Yapı ve Süreç Açısından Türkiye ile Karşılaştırılması”, *Route Educational and Social Science Journal* 2/2 (2022), 725-738.

⁵ Halis Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi* (İstanbul: Dem yayınları, 2004), 153.

Tedrisat kanununda din derslerinin kaldırılmasıyla ilgili herhangi bir madde yer almamaktadır. Laik eğitim sistemine geçiş, devletin temel ilkelerinden biri olmuştur. Eğitimin, toplumun sosyal ihtiyaçlarına ve çağın gereklerine uygun olması, millî değerler esas alınarak geliştirilmesi, tarihî ve kültürel karakteri yansıtması, Cumhuriyet eğitiminin başlıca hedefleridir. Cumhuriyetin kurucuları, laik eğitim sisteminin bilimsellik, bilginin uygulanması, millîlik, yerellik, ulusallık ve evrensellik, herkese eğitim gibi ilkeler etrafında geliştirilmesini öngörmüştür.⁶

Bu dönemde, pozitivist bilim anlayışıyla düzenlenen laik bir eğitim düzenine geçiş; ilerleme, akılcılık, hukuk sistemi kurulması gibi alanlarda son derece köklü değişimler yapmıştır. Atatürk'ün ekonomi, siyaset ve kültür alanındaki tam bağımsızlık düşüncesi, Batı'nın "aydınlanma" felsefesinin fikrî izleriyle, özellikle de ulus ve yepyeni bir toplum oluşturma amacı, bu yeni içeriğe uygun bir kültür felsefesi ve eğitimle gerçekleşecektir düşüncesi hakimdir.⁷

Türk eğitim ve öğretim programlarında temel amaç topluma yeni görüşler, yeni düşünceler ve yeni değerler kazandırmak ve toplumun genel olarak bakış açısını değiştirmektir. Bu çağdaşlaşma uğraşında eğitime çok önemli görevler düşmüştür. Bu sebeple, eğitim sisteminin üzerine düşen görevi yerine getirebilmesi için sistemin yeniden yapılanması ve yeni bir bakış açısı kazanması gerekli idi. Bu sebeple geleneksel eğitimde köklü değişiklikler yapmak ve çağa uygun yeni eğitim modeli ile çağdaşlığı benimsemiş bireyler yetiştirmek temel amaç olarak benimsenmiştir. Bilgisizliği ortadan kaldırmak ve çağdaş düşünen insanlar yetiştirmek Cumhuriyet eğitiminin temel felsefesi olmuştur.

1927 tarihinde de okullarda din dersi kaldırılmıştır. Ardından 1930 tarihinde imam hatip okulları ve ilahiyat fakültesi kapanmıştır.⁸ 1923-1950 yıllardaki siyasi rejim, laiklik ilkesine dayanarak bir dönem okullarda din dersinin verilmesine ara vermiştir. Çok partili dönemde ilkokullarda 1949 yılından itibaren din dersleri seçmeli olarak uygulanmaya başlanmıştır. Ortaokullarda din derslerinin tekrar uygulanmaya başlaması ise 13 Ağustos 1956 tarihinde Bakanlar Kurulu'nun 7805 sayılı kararı ve MEB Talim ve Terbiye Dairesinin 19.09.1956 tarih 4286 sayılı genelgesi ile olmuştur. Bu karar gereğince resmî ortaokullarda ve bunlara denk diğer ortaokulların 1. ve 2. sınıflarına din dersi konulmuştur. Ayrıca ilkokulların 4 ve 5. ve ortaokulların 1 ve 2. sınıflarında okutulan din derslerinin, nitelik ve nicelik bakımından yetersiz olmasından dolayı, liselerde de bu derslerin okutulması gerektiği çeşitli çevrelerce gündeme getirilmeye başlanmıştır. Kişilerin isteğe bağlı din ve ahlak eğitimi almaları (doktriner din eğitimi) Anayasa ile güvence altına alınmasının yanında İnsan Hakları

⁶ Recai Doğan, "1980'e Kadar Türkiye'de Din Öğretimi Programı Anlayışları 1924-1980", *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslararası Sempozyumu-Bildiri ve Tartışmalar* (Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı, 2001), 626.

⁷ Doğan, "1980'e Kadar Türkiye'de Din Öğretimi Program Anlayışları (1924-1980)", 618.

⁸ Mustafa Öcal, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi* (İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayınları, 2011), 250-300.

Bildirgesi'nin 18. ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 9. maddesi ile güvence altına alınmıştır. İsteğe bağlı din ve ahlâk eğitimi Anayasa ve uluslararası sözleşmelerce güvence altına alınmasına rağmen 1982 sonrası zorunlu hale getirilen din kültürü ve ahlâk öğretimi dışında isteğe bağlı bir din eğitimi, örgün eğitim kurumlarında olmamıştır.⁹ Cumhuriyetin ilanından sonra yayınlanan ve düzeltilen 1924, 1961 ve 1982 anayasası insan hakları kavramında, temel kişi ve hürriyeti haklarının koruması, din ve vicdan özgürlüğü haklarının olduğunu ve laiklik ilkesi temellerine dayanmaktaydı. Ancak hakların uygulanmasına yönelik bilincin sağlandığını söylemek mümkün değildir.¹⁰

1982 yılında laiklik tartışmalarından hareketle din eğitim ve öğretiminin devletin denetim ve gözetimi altında sürdürülmesi söz konusu olmuştur. Cumhuriyet tarihi ile birlikte de din dersinin konumu ve statüsü zorunlu, isteğe bağlı, seçmeli, program içi, program dışı gibi farklı tasarımlarda farklı uygulamalara konu olmuştur. 1982 anayasasında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ismi ile din dersi zorunlu ders statüsüne getirilmiş ve anayasal olarak ders güvence altına alınmıştır.¹¹

Sekiz yıllık kesintisiz eğitimin uygulanmaya konulmasıyla, İmam Hatiplerin Ortaokul kısımları kapatılmış, 8 yıllık eğitimi tamamlamayanların uzun süreli Kur'an kurslarına girişleri engellenmiş ve Diyanetin yürüttüğü diğer kurslara da yaş sınırlaması getirilmiştir. Bu uygulamalar sonrası isteğe bağlı din eğitimine katılım tarihsel süreçte olduğu gibi ciddi oranda kesintiye uğramıştır. Dini eğitim ile ilgili başka bir gelişme "28 Şubat döneminde" meydana gelmiştir. 8 yıllık kesintisiz eğitim gereği 4306 sayılı olarak *Resmî Gazete'de* yayınlanarak bütün İmam Hatip Ortaokulları kapanmıştır. Bu dönemlerde ilkokullarda zorunlu tutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ve Kur'an Kursları da tarihteki yerini almıştır.¹²

İmam Hatip Liseleri'nde 1997-1998 yılında katsayı uygulaması yüzünden yeni öğrenci kayıtlarında önemli bir azalma meydana gelmiştir. Ancak 2011-2012 yılları arasında katsayı kanununun kaldırılmasıyla birlikte öğrenci sayısı artmıştır. Ancak bu süreçte İmam Hatip Liseleri'ne olan ilgi ve kayıt oranı önemli derecede azalmıştır. Bu dönemde İmam Hatip Liseleri'ne daha çok kız öğrencilerin kaydının yoğun olduğu görülmektedir.

2012 yılında, 4+4+4 eğitim yasağı ile imam hatip ortaokulları açılmıştır. Katsayı farkının kalkmasından sonra sayısal verilerde olumlu yönde bir gelişim baş göstermiştir. 14 yıl süre kapatılma süreci yaşayan imam hatip okullarının en önemli gelişmeleri bu dönemlerde yaşanmıştır. Bu gelişmeler liselerdeki din eğitimi ihtiyacını karşılarken okullarda meydana gelen artış din eğitimi alanında verilen eğitimin kalitesini arttırma doğrultusunda yeni

⁹ Doğan, "1980'e Kadar Türkiye'de Din Öğretimi Program Anlayışları (1924-1980)", 617-626.

¹⁰ Oktay Uygun, *Türkiye'de Demokrasi ve İnsan Hakları* (Ankara: TODAİE Yayıncılık, 1996), 34.

¹¹ Öcal, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi*, 227-247.

¹² Öcal, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi*, 405.

ihtiyaçları meydana getirmektedir.¹³ Bu ihtiyaca bağlı olarak oluşturulan Proje Anadolu İmam Hatip Liseleri, yabancı dil, fen ve sosyal bilimler, spor ve sanat alanlarında yoğunlaştırılmış eğitim vererek ortaöğretime dini eğitimle beraber yürütülen program çeşitliliğini getirmiştir. Bu okulların yapısal ve yönetsel farklılıkları sayesinde proje kapsamında olmayan okullara göre daha etkili öğretim yaptığı ifade edilmektedir.¹⁴

Din eğitimi dersinin müfredatında 1926 sonrasında, Din Dersi Öğretim Programlarının yazımında sorunlar olduğu göze çarparken 1950 sonrası söz konusu din eğitiminde değişimin ve dönüşümün başladığı görülmektedir. Bu değişim günümüze kadar hazırlanan din dersi müfredat ve programlarında kendini göstermeye devam etmektedir.

1970-1980'li yıllara gelindiğinde din eğitiminin, devletin yetiştirmek istediği vatandaş profiline hizmet edecek şekilde; ancak öncekinden farklı olarak olumlu manada kullanılmasına rastlanmaktadır. Toplum kontrol ve denetim altında tutma gayesi gütsse de din eğitiminin bu dönemde aldığı yol (meşruiyet), din eğitiminin bugün elde ettiği kazanımlar açısından son derece önemlidir.

Güncel programlarda yer alan amaç cümlelerinin öğrenci davranışına dönük hazırlanması nedeniyle önceki programlara göre daha öğrenen merkezli olduğu söylenebilir. Ancak buna rağmen programda ünitelerin işlenmesine ilişkin kullanılan bazı ifadeler ve açıklamaların bulunmaması programda konu ve öğretmen merkezli davranışçı anlayışın izlerinin devam ettiğini göstermektedir. 1982 Ortaöğretim Din ve Ahlâk Bilgisi Programında 1976 Lise Din Bilgisi Programına oranla İslam dini ile ilgili bilişsel öğrenmelere daha fazla yer verilmiştir. 1976 Lise Din Bilgisi Programına oranla daha çok öğrenen merkezli olduğu görülmektedir. Türkiye'de ise 1982 Temel Eğitim Din ve Ahlâk Bilgisi dersi öğretim programı genel olarak incelendiğinde İslam dininin özellikle akılcı, çağdaş, dinamik ve ilerleme öngören yönü vurgulanmıştır. Programdaki birçok ünite, bu yaklaşım çerçevesinde hazırlanmıştır. Üniteler aracılığı ile başkalarının inancına ve düşüncelerine hoşgörü becerisi de kazandırılmak istenmiştir. Evrensel olarak kabul edilen temizlik, iyilik, doğruluk gibi değerlerin İslam dininin de emir ve esaslarından olduğunun öğrenciler tarafından kavranması hedeflenmiştir. Vatan, millet, bayrak, Atatürk gibi milli değerlerin benimsetilmesi de öğrencilere kazandırılmak istenen değerler arasındadır. DKAB Öğretim Programları hakkında söylenilmesi gereken bir başka husus da bu Programların mezhepler üstü ve diğer dinler açılımlı bir yaklaşım göz önüne alınarak hazırlanan doktrin merkezli ya da mezhep merkezli bir din öğretimine dönüşmemesine büyük önem gösterilmiş olmasıdır.¹⁵

¹³ Mehmet Bahçekapılı, *Yeni Eğitim Sisteminde Seçmeli Din Dersleri İmkânlar, Fırsatlar, Aktörler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri* (İstanbul: İlim Kültür Eğitim Derneği, 2013), 191-192.

¹⁴ Ahmet Koç, "Proje Kapsamında Olan ve Olmayan AİHL'lerin Etkili Okul Özelliklerinin Karşılaştırmalı İncelenmesi", *EKEV Akademi Dergisi* 80 (2019), 1-20.

¹⁵ Bahçekapılı, *Yeni Eğitim Sisteminde Seçmeli Din Dersleri İmkânlar, Fırsatlar, Aktörler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, 194-198.

2000’li yıllar ise din eğitiminin özgürleşmesi ve toplumun beklentilerini karşılması açısından farklı bir öneme sahiptir. Her ne kadar Batı’nın modern ülkelerinde görülen resmî ve sivil din eğitiminin özgürlükçü yapısı ve imkânlarına ulaşmamış olsa da alınan mesafeler kayda değerdir. Bu bağlamda öğretim programlarına dahil edilen Kur’an-ı Kerim, Hz. Muhammed’in hayatı ve Temel Dini Bilgiler dersleri, din eğitimi alanında ciddi bir adımdır ve devlet-toplum ilişkisinde toplumun beklentilerini karşılama yönünde önemli bir adım olarak kabul edilmektedir.¹⁶ Türk eğitim sistemi, 2000’li yıllara kadar daimici ve esasici eğitim felsefelerinden hareket edildiği ve son dönemlerde özellikle program geliştirme çalışmalarında yapılandırmacı öğrenme, öğrenci merkezlik, çoklu zekâ gibi modern eğitim yaklaşımının benimsendiği söylenebilmektedir.

2005 yılında ortaöğretim düzeyinde uygulanan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) Programı’nın vizyonu, diğer DKAB programlarında olduğu gibi, laiklik ilkesini, insan haklarını, din ve vicdan özgürlüğünü, kendi dininden olmayanlara hoşgörüyü esas alan, çevresine ve evrensel kültüre duyarlı bireylerin yetişmesini amaçlamaktadır. Milli, ahlaki, insani ve kültürel değerleri özümsemiş, bilgiyi etkili bir şekilde kullanabilen bireylerin yetiştirilmesi hedeflenmektedir.

Programın genel amaçları arasında, İslam inanç ve ibadetlerini anlama, ahlaki özellikleri kavrama, diğer dinlerin genel özelliklerini tanıma, doğru dini bilgiyi yanlış olandan ayırt etme yeteneğinin geliştirilmesi, Türklerin İslam kültür ve uygarlığına katkılarının farkında olma, akılcı, hoşgörülü ve eleştirel bir din ve ahlak anlayışına sahip olma gibi hedefler belirlenmiştir.¹⁷

2006 yılında yayınlanan İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) Öğretim Programı, özellikle eğitim ve dini konulara yaklaşımı ile 2005 Ortaöğretim DKAB programıyla benzerlik göstermektedir. İçerik düzenlemesinde ise öğrenme alanları yaklaşımı ilk kez 2005 Ortaöğretim DKAB programında kullanılmıştır. Bu program altında İnanç, İbadet, Hz. Muhammed, Kur'an ve Yorumu, Ahlak, Din ve Kültür gibi altı öğrenme alanı belirlenmiştir. 2006 İlköğretim DKAB programı, 2000 programına kıyasla genel anlamda büyük değişiklikler içermemektedir. Ancak, bazı ünitelerin düzenlenmesi ve isimlendirmelerinde değişiklikler yapılmıştır. Özellikle, inanç ve ibadet ile ilgili ünitelerdeki isimlendirmeler, dersin tarafsızlığını koruma amacıyla yeniden düzenlenmiştir. Programın dilinde daha çok bilgilendirme ve öğretimi esas alan bir yaklaşım benimsenmiştir. 2010 yılında yayınlanan İlköğretim DKAB Öğretim Programı ise, temel olarak 2006 programıyla aynı olsa da bazı küçük değişiklikler içermektedir. Özellikle,

---

¹⁶ Bahçekapılı, *Yeni Eğitim Sisteminde Seçmeli Din Dersleri İmkânlar, Fırsatlar, Aktörler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, 33-35.

¹⁷ Mahmut Zengin, “Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikalarının Din Dersi Öğretim Programlarına Etkileri”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/36 (Aralık 2017), 135-139.

Alevi vatandaşların program içeriği hakkındaki eleştirileri dikkate alınarak, Alevilikle ilgili içerik genişletilmiş ve çeşitli okuma parçalarına yer verilmiştir.¹⁸

DKAB derslerinin son 10 yılı incelendiğinde ise en önemli değişimlerin başında 2012 yılının Mart ayında Meclise sunulan ve yayınlanan 6287 sayılı Kanun tasarısı olduğu gözlemlenmektedir. Bu kanun maddesi yasalaşarak 4+4+4 sistemi olarak anılan eğitimde yeni sistemin oluşması ve zorunlu eğitimin kesintisiz 12 yıla çıkarılması şeklinde tasarlanmıştır. 12 yıl zorunlu eğitim, 4 yıl ilköğretim, 4 yıl ortaöğretim ve 4 yıl lise olmak üzere kademelenmiştir. Yapılan diğer bir yenilik 18. MEB şurasında tartışılan seçmeli din dersi konusu olmuştur. Buna göre aile ve velilerinde isteği ve talebi de göz önüne alınarak Anayasa'nın 24. Maddesi'nde ifade edilen isteğe bağlı din dersleri kabul görmüş ortaokullarda ve liselerde seçmeli Kur'an-ı Kerim, Peygamberimizin Hayatı ve Temel Dini Bilgiler dersleri konulmaya başlanmıştır.¹⁹

2013 yılında ise (ÖSYS) Kılavuzu Yükseköğretim Genel Kurulunun 06-07 Aralık 2012 tarihli ve 2012.29.127-1271 sayılı kararları ile 2013 yılından itibaren DKAB dersinden çıkan sorular Sosyal Bilimler bölümünde 3-4 soru olarak yayınlanma kararına bağlanmıştır. Bu durum DKAB derslerinin değerini ve puan kazandıracak olan bir işlevi olduğu konusunda kritik bir öneme sahip olmuştur.²⁰

2-6 Aralık 2014 tarihlerinde 19. Milli Eğitim Şurasında ilköğretim 1. 2. ve 3. sınıflara zorunlu din dersleri konulması kararı alındı. Ama uygulanmamıştır ve gündeme alınması bakımından önemli bir karar olarak yorumlanmaktadır. Ayrıca Anayasa'nın 24 maddesi gereği liselerde okutulan din dersleri haftada 2 saate çıkarılması kararı alınmış ama uygulama 2017 tarihinde itibaren işleme girmiştir.

2014 yılı mezhepler üstü ve çoğulcu bir din eğitimi politikasının önemli politik olarak tartışıldığı yıllardı. Çünkü 2009 yılında AİHM' açılan Alevilik konularının DKAB dersi müfredatında olmayışı ve öğretmenlerin Alevilik hakkında bilgisi olmaması yönündeki iddialar esas alınarak 2014 yılında alevi öğrencilerin DKAB derslerinden isteğe bağlı muaf tutulması kararı alındı.²¹

2017 tarih ve 20525423 sayılı Milli Eğitim Bakanlığı'nın 2006 yılında yayımladığı "Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri" kitabı, DKAB dersi çerçevesinde ve ilköğretim düzeyinde belirlenen yeterlikler, 6 temel yeterlik başlığı etrafında ve bunların alt yeterlikleri ekseninde tekrar tasarlanmıştır. 2017'de hem genel öğretmen yeterliklerine

¹⁸ Zengin, "Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikalarının Din Dersi Öğretim Programlarına Etkileri", 131-133.

¹⁹ Mehmet Bahçekapılı, *Yeni Eğitim Sisteminde Seçmeli Din Dersleri* (İstanbul: YEKDER, 2013), 51.

²⁰ İbrahim Aşlamacı, *Din Eğitimi Politika ve Uygulamalarında Ak Parti'nin 15 Yılı*, ed.İsmail Çağlar ve Ali Aslan (İstanbul: SETA Yayınları, 2017), 184-187.

²¹ Abdurrahman Hendek, "Anayasa Mahkemesi'nin Hüseyin El ve Nazlı Şirin El Kararı Üzerine Bir İnceleme", *Talim* 6/2 (Kasım 2022), 91-96.

hem de DKAB branşına dair özel yeterliklere yer verilmiştir. Müfredatlar sanal ortama açılarak ilgili görüşler toplanmış ve bu görüşler incelenerek DKAB ve seçmeli derslerde 2018-2019 öğretim yılından itibaren yeni program ve kitaplar, içerik ve programlar değiştirilerek 2002 yılının sonrasındaki ilke ve yöntemlere göre kullanılmaya başlandı. Yapılandırılan yeni programın içerisinde Alevilik konuları da yer almaktadır. Bu durum programın nesnel ve çoğulculuk anlayışına dayanan bir program olduğunu bize göstermektedir. AB sürecinde örgün eğitim faaliyetleri tekrardan ele alınarak çoğulculuk, demokratik ve değerlere bağlı bir eğitim sistemi oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu çalışma din eğitimi ders kitaplarına da yansımıştır. 2018 DKAB (4-8. Sınıf) öğretim programı diğer öğretim programlarından farklı olarak mezhepler üstü bir yaklaşıma sahiptir. Farklılıklara saygı ve İslam düşüncesinde farklılıklar özel amaçlar belirlenmiştir. Öğretim programının asıl amacı ayırıştırarak değil, dinin metinleriyle birlik ve beraberlik duygularını geliştirmek esas alınmıştır.²² Zorunlu din dersleri ile ilgili bir önemli gelişmede 7/4/2022 tarihinde, Hüseyin El ve Nazlı Şirin El (B. No: 2014/15345) davasında Anayasa Mahkemesi Genel Kurulu'na açılan mahkemenin sonuçlanmasıydı. Bu karar, zorunlu din dersi konusundaki kararı, gelecekteki davaları etkileyecek öneme sahiptir. Kararın alınma süreci ve siyasi boyutu tartışmalı olarak 8 yıl sürmüştür. Anayasa'nın 24. maddesinde güvence altına alınan ebeveynlerin eğitim ve öğretimde dinî ve felsefi inançlarına saygı gösterilmesini isteme hakkının ihlal edildiğine yönünde karar verilmiştir.²³

Türkiye'de öğretim programları hazırlamak ile sorumlu ve yetkili Talim Terbiye Kurulu adıyla Bakanlığa bağlı bir kurul bulunmaktadır. Bu kurul bünyesinde program geliştirme ve ARGE daireleri bulunmaktadır. Bu daireler program tasarımlarından sorumludurlar. Komisyonlar oluşturularak hazırlanan programlar Talim Terbiye Kurulu'nun onayına sunulduktan sonra kabul edilirse resmi bir nitelik kazanmaktadır ve ülke genelindeki tüm devlet ve özel okullarda uygulanmak üzere okullara gönderilmektedir.

Hazırlanan bu programlar çerçeve-esnek program niteliğinde olup, okullar çevrenin ve bireyin ilgi ve ihtiyaçlarını da dikkate alarak esnetebilmektedir. Son olarak eğitim sistemi amaçları bakımından alındığında, Türk Eğitim Sisteminde yetişen bireylerin ülke kalkınmasındaki ve milli birliği ve beraberliği korumadaki rolüne vurgu yapıldığı söylenebilir.

Din eğitimi yaklaşımlarında yeni yöntem arayışlarını, çok kültürlülük, sekülerleşme, küreselleşme, laiklik, demokrasi gibi olguların desteklediği söylenebilir. Bu doğrultuda 2018 yılında güncellenen ancak benimsenen yaklaşımın temellerinin atıldığı 2000'li yıllardaki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi programının, öğrenci ve toplumun ihtiyaçlarına duyarlı; sorun ve hedef merkezli, İslam'ın kök değerlerini ve Kur'an-ı merkeze alan; varoluşsal soruları besleyen, evrensel barışı ve ahlaki vurgulayan, farklı dünya görüşlerine saygıyı

²² Hayati Tetik, "İlköğretim Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Dersi 2010-2018 Öğretim Programı Ünite Ve Kazanımları Üzerine Bir Değerlendirme", *Universal Journal of Theology* 3/1 (Mart 2018), 83-85.

²³ Hendek, "Anayasa Mahkemesi'nin Hüseyin El ve Nazlı Şirin El Kararı Üzerine Bir İnceleme", 91-96.

önceleyen; bütünleştirici ve çerçeve-esnek yapıda bir yaklaşımın benimsendiği görülmektedir. Program yaklaşımından hareketle de din dersleri ile kültürel mirasın keşfedilmesi, inancın akılla bütünleştirilmesi, hayatın anlamının keşfedilmesi, seçme kabiliyetinin geliştirilmesi, eleştirel zihniyete sahip olunması ve kendi başına düşünebilme becerisinin hedeflendiğini söylemek mümkündür. Ders saati toplamda 72 saat olarak belirlenmiştir. Kademelere göre dersin kazanımları değişiklik göstermektedir.²⁴

Türkiye Cumhuriyeti sınırlarında Din Eğitiminin nasıl olması gerektiği sürekli tartışılan bir konu olmuştur. Toplumun 'modernlik' bağlamında geri kalmak istememesi sebebiyle bu tartışmalar, Din Eğitiminin nasıl olması gerektiği konusunu gündemden düşmemiştir. Toplumsal olaylardan, küreselleşmeden, siyasi baskılardan, devlet ideolojilerindeki değişikliklerden en çok etkilenen ve değişim yaşayan okullarda din eğitimi dersi olmuştur. Bu değişim, dönüşüm, tartışmalar ve iyileştirme politikaları günümüzde olumlu ya da olumsuz olarak bir şekilde hala devam etmektedir.²⁵

Tarihsel süreç içerisinde dersin içeriği de tartışmalara ve davalara konu olmuştur. Özellikle Türk toplumu içerisinde Alevi Bektaşî geleneğe mensup bireylerin talepleri doğrultusunda din dersi tartışmaları Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine taşınmış ancak dersin zorunlu olması laiklik ve din özgürlüğü ilkesi ile çelişmediği kabul edilmiştir. AIHM din dersinin nesnel, çoğulcu ve tarafsız bir model ile yapılandırıldığında zorunlu olmasını ifade edilen ilkelere aykırı bulmamıştır.²⁶ Dolayısıyla Türkiye'deki din dersi tartışmaları, din dersinin içeriğinin teolojik yaklaşımdan hareket eden dini öğrenme modelinden ziyade din çalışmaları ve fenomenolojisinden hareket eden din hakkında öğrenme modeline uygun olarak tasarlanması yönündedir.

Türk eğitim sistemi ve yönetimi merkezîyetçi bir yönetime tabiidir. Okullarda din eğitimi dersi devlet eliyle yapılır ve devletin verdiği ders müfredatındaki amaç, ilke ve kazanımların uygulanması zorunludur. Eğitimin amacı ise milli birlik ve beraberlik duygusu ile Türk vatandaşlarının ferah ve mutluluk içinde yaşamasıdır. Cumhuriyet döneminde eğitim programları bir bütün olarak geliştirilmiştir. Bu sebeple, din öğretimi programlarını Cumhuriyet dönemi eğitim felsefesi ve uygulamalarından ayrı olarak değerlendirmek mümkün değildir. Ancak, Din dersi programlarının Cumhuriyet dönemi din-devlet ve din-siyaset ilişkileri nedeniyle diğer derslerden her zaman ayrıcalıklı bir yere sahip olduğunu ve programlar geliştirilirken de bunun daima göz önünde bulundurulduğu unutmamalıdır.²⁷

²⁴ Fatma Çapçioğlu, *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar Çerçevesinde İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programlarının İncelenmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 40-60.

²⁵ Ejder Okumuş, *Klasik Dönem Osmanlı Devleti'nde Din-Devlet İlişkisi* (Ankara: Lotus Yayınevi, 2005), 79.

²⁶ Emine Keskiner, "Bir İnsan Hakları Meselesi Olarak Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38 (Mart 2014), 22-24.

²⁷ Doğan, *1980'e Kadar Türkiye'de Din Öğretimi Program Anlayışları (1924-1980)*, 626-630.

Türkiye’de merkezi bir eğitim sistemi bulunmakta ve ülke genelinde tüm eğitim öğretim faaliyetleri Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde yürütülmektedir. Bakanlığa bağlı olarak her ilde il milli eğitim müdürlükleri ve ilçelerde ilçe milli eğitim müdürlükleri bulunmakta ancak merkez teşkilatından bağımsız davranma durumları söz konusu olmamakla beraber bakanlığın dağılımı yaptığı görev ve sorumlukları yerine getirmeleri beklenmektedir. Dolayısıyla Türkiye’nin eğitim sistemi merkezi bir karakter taşıdığı görülmektedir.

2. Malezya’daki Okullarda Din Eğitimi Dersinin Değişimi ve Dönüşümü

Malezya, günümüzde parlamenter monarşi sistemiyle ile yönetilen federal bir ülkedir. Meclis yapısı, senato meclisi ve temsilciler meclisinden oluşur. Malezya’nın stratejik coğrafi konumu, onu bölgesel ve küresel toplulukların odak noktası haline getirmiştir. İngiliz sömürgeciliği, bölgeye göç sürecini teşvik etmiş, ardından yerleşim, eğitim ve istihdam açısından ırk ayrımcılığına yol açan böl ve yönet politikasını izlemiştir. İngilizler, Malezya’yı 31 Ağustos 1957 tarihine kadar yani bağımsızlıklarını ilan edene kadar işgal etmişlerdir. Günümüzde şeriat ile yönetilen ve aynı zamanda demokratik bir ülke olan Malezya’nın, İslami düşünce ve yaşayış şekli son yıllarda eğitim ve hukuk alanında giderek artan bir ilgiye dönüşmüştür.²⁸

Ülkenin resmi dili Malaycadır. Malay kelimesi Anayasa’nın 160(2) maddesinde İslam’a inanan kişi olarak tanımlanmaktadır. Çeşitli etnik yapısından dolayı İngilizce yaygın olarak kullanılmaktadır. Resmi sitesinde yayınlanan istatistiksel verilere göre dini yapı olarak %61,3 İslamiyet (Anayasal-resmi dindir), %35’i Müslüman olmayan kesim Budizm, Hristiyanlık, Hinduizm gibi dinleri benimserken, %3,4 diğer dinleri benimsemektedir. (Konfüçyanizm, Taoizm, vd.). Etnik grup olarak Bumiputera 69,9% (ağırlıklı olarak Malaylar ile yerli halklar: Rungus, Orang Asli, Dayak, Anak Negeri), %22,8 Çinli, %6,6 Hintli, %0,7 diğer yerel topluluklar yer almaktadır.²⁹

Güneydoğu Asya’da yer alan Malezya; Endonezya, Singapur, Tayland, Vietnam, Filipinler ve Kamboçya gibi ülkelerle komşu olarak birçok medeniyetin birleşmesini sağlamış ve “gerçek bir Asya” ülkesi olarak özel bir konuma sahip olmuştur. Coğrafi konumu ve modern bir siyasi rejimin varlığı sayesinde birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Hint ve Çin halkı gibi bünyesinde birleştirdiği çok sayıda etnik grup yer almaktadır. Malezya’nın, İslamlaşmaya başlaması 14. Yüzyılda gerçekleşmiştir. Portekiz (1511-1641), Hollanda (1641-1786) ve İngiliz (1786-1957) idaresi ve sömürgesi altında kalan Malezya, 31 Ağustos 1957 tarihinde bağımsızlığını kazanmıştır. Daha önce Malaya

²⁸ Rosnani Hashim, *Malezya’daki Eğitimsel İkilik: Teori ve Uygulamaları İmarı* (Kuala Lumpur: The Other Press, 2004), 18-25.

²⁹ Abdurrahman Hendek-Jamil Asyraf İsyragi-Mahmut Zengin-Othman Mohamad Khairi Bin, “Malezya ve Türkiye’de Devlet Üniversitelerinde Yüksek Din Öğretimi: Karşılaştırmalı Bir Çalışma”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 26/3 (December 2022), 989-990.

Federasyonu olan ülke ismi 1963 yılında Malezya olarak değiştirmiştir. Yönetim sistemi ise federal anayasal monarşiye dayalı parlamenter demokrasi sistemidir. Malezya tarih boyunca göç alan ve günümüzde de göç almaya devam eden bir ülke olarak çok kültürlü bir yapıya sahiptir. Ancak etnik ve dini açıdan küreselleşmenin getirdiği koşullarla kendi kimliklerini koruyabilmeyi de başarmışlardır.³⁰

Malezya; çok kültürlü, dinli ve çok ırklı bir ülkedir. Resmi din Anayasa'da, İslam olarak belirtilmiştir. Malezya'da hukuk ve eğitim alanları öncelikli olarak her alanda İslamlaştırma faaliyetini sürdürmektedir. Ülkede İslam hukuk ve eğitim sistemi uygulanmasına karşı çıkan Budist ve Hıristiyanları da ötekileştirmeden ve ayırt etmeden yaşamaya özen gösterilmektedir. Farklı din mensuplarının kendi dinlerini yaşamasına ibadet ve törenlerinin gerçekleştirilmesine ve serbestçe yaşamayabilmesine müsaade edilmektedir. Bünyesinde birçok kültürü, dini, ırkı barındıran ve farklılıkları gören, talepleri değerlendiren Malezya, diğer İslam toplumlarına da örnek teşkil edecek duruma gelebilmiştir. Malezya, tarihi süreç içerisinde farklı dinlerin ve medeniyetlerin yaşadığı ve günümüzde de yaşamaya devam ettiği bir coğrafya olmuştur. Farklı devletlerin hâkimiyetine girmiş ve kültürlerinden etkilenmiştir. Bağımsızlığını ilan ettikten sonra ekonomi, hukuk, eğitim ve sosyal alanda birçok değişikliklere uğramıştır. Bunların en önemlisi de eğitim alanında yaptığı değişimler ve reformlar olmuştur.³¹

Yirmi birinci yüzyılda küreselleşme ile dünyanın yaşamış olduğu büyük değişimi, Malezya'da da yaşanmış ekonomi, siyaset, politika, kültür ve eğitim alanında birçok gelişimlerden etkilenmiştir. Özellikle iletişim ve haberleşme ağları dünyanın farklı yerlerinden dini, ırkı ve kültürü birbirine benzemeyen insanların birbirleriyle karşılaşmasını sağlamıştır. Sanayi ve ticaretle birlikte göç hareketleri de bağımsızlığına kavuşan yeni Malezya'yı etkileyerek yerel din ve kültürlerinin, göç edenlerin kültür ve inanç yapıları ile yaşanması sorunu gündeme gelmiştir. Tarihinde birçok sömürge dönemi yaşamış olan Malezya, toplumda uzlaşının sağlanması konusunda yeni arayışlara yönelmiştir. Bir İslam ülkesi olarak farklı olanlarla uyum içerisinde olma yönündeki arayışlar sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel ve eğitim alanında belirli değişim ve dönüşümleri beraberinde getirmiştir.³²

Malezya, küreselleşen dünya düzenine ayak uydurmaya çalışan ve barışçıl bir huzur ortamı oluşturan nadir İslam ülkelerinden biridir. Bunun için ülkelerinde eğitim ve kültür alanında sosyal mühendislik stratejileri yürütmüştür. Bu stratejilerden biri de Tek Malezya

³⁰ Ahmet Turan Arslan, "Malezya'da Din Eğitimi ve Arapça Öğretimi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (Mart, 1997), 27-52.

³¹ Mehmet Özay, "Malezya'da Din-Devlet İlişisine Kısa Bir Bakış: Dr. MahathirMohamad Dönemi İslamlaştırma Politikaları ve Yansımaları", *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 2/1 (March 2013), 115.

³² Yusri Muhamad Ramli-Tengku Ghani Tengku Jusoh, "Najib Razak's 1Malaysia and Charter of Medina's One Ummah: Comparative Perspective", *International Journal of Business and Social Science* 3/2 (January 2012), 90-95.

(Satu Malaysia) Konsepti olmuştur. Bu konsept, devlet politikası haline gelmiş ve etnik uyum ve sosyal birlik düşüncesiyle ilkel olarak belirlenen sekiz değer ülkede yaşatılmak istenmiştir. Bu değerler: sebat, mükemmellik, kabul etme, sadakat, eğitim, tevazu, dürüstlük, fazilet. Bu ilkeler doğrultusunda yapılan değişimler ve dönüşümlerle, ülke de iç çatışma önlenerek huzur ve güven içerisinde yaşanabileceğine inanılmaktadır.³³

Tek Malezya Konsepti, etnik gruplar içerisinde Müslümanların kendi kimliklerini kaybetmemeleri, İslam din eğitimlerini alabilmeleri açısından oldukça önemli bir adım olmuştur. Dini özgürlük Anayasada güvence altına alınmıştır. 1. Fırkasında kişi dinini, özgürce yaşayabilir ve uygulayabilir. 2. Fırkasında “Hiçbir kimse, kendi dışında, mevcut bir dinin geliştirilmesi veya yayılması için herhangi bir özel vergi ödemek zorunda bırakılmaz” maddesi eklenerek din ve inanç konusunda özgürlükçü bir tutum sergilenmiştir. Hem kültürel hem de dini çeşitlilik açısından Malezya, etnik gruplarla birlikte sosyal yapıyı birleştirici bir misyona sahip olması ile ortak bir ülke bilincini oluşturmuştur. Bu eğilimlerin büyük çoğunluğu eğitim ve öğretimdeki değişimleri de beraberinde getirmiştir.³⁴

Küreselleşme, göç hareketleri Malezya, değişim ve dönüşümlerin odak noktasında eğitim ve öğretim öncelikli olarak yer almaktadır. Sosyokültürel yapı içerisindeki bu değişimler eğitimi ve eğitim felsefesini etkileyerek yeni yaklaşımları beraberinde getirmiştir. Özellikle okullarda azınlık eğitimi, göçmenler eğitimi, çok dilli eğitim ya da kültürler arası eğitim, din eğitimi gibi alanlarda yeni eğitim yaklaşımları ortaya çıkmıştır. Malezya’da bütün bu gelişmeler doğrultusunda ülkedeki farklı inanç gruplarına karşı kamu ve özeldin ve din eğitimine dair değişimler yaşanmıştır.³⁵

Malezya 1957 yılından sonra Malezya, küresel dünyada gücünü bilgiye dayalı bir ekonomi sistemine dönüştürmeye çalışmıştır. Mevcut eğilimlerini, hedeflerini ve eğitim politikalarını bu yönde değiştiren ve geliştiren Malezya, etnik unsurların ihtiyacına da cevap verebilecek vizyon belgeleri oluşturmuştur. 1996 Eğitim Kanununa göre İslam eğitimi Malezyalı Müslüman öğrenciler için temel bir ders olarak kabul edilmiş ve eğitim kurumlarında İslami dini eğitimin düzenlenmesi zorunluluğu getirilmiştir. İlkokul ve ortaokul düzeylerinde, milli okullarda ve milli tür okullarında İslam eğitimi sunulmakta olup, farklı seviyelerdeki okullar için farklı saat tahsisleri yapılmaktaydı. Diğer dini eğitimler ise sadece özel eğitim kurumlarında sunulabilmekteydi. Bu eğitimler Malezya Parlamentosu tarafından belirlenen şartlara tabi tutulmaktaydı. Özel eğitim kurumları, ulusal müfredat gereksinimlerine uygun olarak hareket etmek ve öğrencileri belirli

³³ Sharifah Zaleha-Syed Hassan-Sven Cederroth, *Managing Marital Disputes in Malaysia: Islamic Mediators and Conflict Resolution in the Syariah Courts* (Surrey: Routledge Curzon, 1997), 28.

³⁴ Tommy Thoma, “Freedom of Religion and Registration of Religious Groups”, *The Journal of the Malaysian Bar* 2/1 (2004), 15.

³⁵ Graham Brown, “Making Ethnic Citizens: The Politics and Practice of Education in Malaysia”, *In International Journal of Educational Development* 3/27 (Mart 2007), 318-330.

sınavlara hazırlamak zorunda bırakılmıştır. Ayrıca, belirli dini eğitimlerin talebi ve bu eğitimlerin öğrencilere sunulması için yapılan çabalar da ele alınmaktadır.³⁶

1989 yıllarında Ulusal Eğitim Felsefesi programı doğrultusunda çalışmalara başlayan ve bunu 2020 yılında başarılı bir şekilde tamamlayan Malezya, 21. yüzyıl içinde yeni bir Ulusal Eğitim Planını (NEB) geliştirmiştir. Malezya'nın temel eğitime ve yükseköğrenime verdiği değer, teknolojik yatırımlar o ülkenin ne düzeyde geliştiği konusunda da bize bilgi vermektedir. Malezya'da öncelikle eğitim sisteminin amacı farklı etnik grupların birbiri ile ortak dil geliştirip ulusal ve milli bütünleşmenin sağlanmasıdır. Bu anlamda eğitimde sosyal eşitlik ilkesine bağlı olarak önemli bir yapıya sahip olmuştur. Bu amaç etrafında 2025 ulusal eğitim planında kapsamlı bütünleştirici ve yenilikçi hedefler sunmaya yönelik çalışmalar başlatmıştır. Bu çalışmalar aynı zamanda okullarda verilen din eğitimi derslerinin de yasal zeminini oluşturmuştur.

Eğitim vizyonu olarak öğrenci ihtiyaçlarını karşılama ve eğitim standartlarını yükseltmeye odaklanan Malezya, 2025 vizyon belgesinden ulusal birliği ve sosyal adaleti sağlamayı, siyasi istikrarı ve ulusal güveni başarmayı hedeflemektedir. 2025 yılına kadar hedefledikleri stratejileri şu şekildedir: ortak kader duygusu birleşik Malezya ülkesi, özgür ve güvenli gelişmiş Malezya halkı, adaletli bir toplumun desteklenmesi, ahlaki kuralları benimsemiş bir Malezya toplumu, özgür ve farklılıklara saygılı, bilimsel ve ileri görüşlü, ekonomik açıdan gelişmiş bir Malezya ülkesi. Belirlenen hedeflere ve çalışmalara bakıldığında Malezya'nın eğitim felsefesinde bireylerin kendi potansiyellerinin ortaya çıkmasını, bilime, akla, yeteneğe ve ahlaka uygun olarak yetiştirilmesinin amaçlandığı söylenebilir.³⁷

Sömürge döneminden geçmiş bir İslam ülkesi olan Malezya'da soysa-ekonomik açıdan eğitim ve hukuk ön plana alınmıştır. Bunun bir göstergesi olarak toplumu ayırıştırıcı ve birbirlerine güven duymayan toplumu bölümleyen gruplara yönelik olarak düzenlemeler yapılmıştır. Malezya bu ayrışmaları engellemek için ulusal okullarla yeni bir toplum inşa etmek istemiştir. Bağımsızlıktan sonra hükümet, sömürge yönetimini engellemek için ulusal eğitim reformu gerçekleştirmiştir. 1956-1967 yılları arasında eğitim politikaları üç aşamada gerçekleşmiştir. İngiliz sömürge okulları ulusal Malay okullarına dönüştürülerek dil kullanımında özgürlükçü bir ortam oluşturulmuştur. Malezya'daki yerel farklı eğitim dillerinde, dinlerinde ve kültürlerinde eğitim vermek üzere Ulusal Okullar (SK), Ulusal Çin Okulları (SJKC) ve Ulusal Tamil Okulları (SJKT) olarak üç türde hizmet vermektedir.³⁸ Olumlu gelişmelerle birlikte zaman zaman ülkedeki din öğretim kurumları ve şeriat İslam

³⁶ Asyraf Isyraqi Bin Jamil, "Country Report: Religious Education in Malaysia", *British Journal of Religious Education* 44/2 (Ocak 2022), 201-202.

³⁷ Polatcan- Polatcan, "Malezya Eğitim Sistemi: Amaç Yapı ve Süreç Açısından Türkiye ile Karşılaştırılması", 725-738.

³⁸ Martin Rudner, "Education Development and Change in Malaysia", *South East Asian Studies* 15/1 (1977), 23-62.

fakülteleri birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunların çözümünde Malezya, farklı inanç gruplarının kanun önünde eşit sayıldığı, demokratik ve evrensel değerleri dikkate alındığı ülke politikaları oluşturmuştur.³⁹

Yerel ve ulusal okulların dışında devlet destekli olmak üzere teknik ve mesleki ortaöğretim kurumları olarak Müslüman öğrencilere ders veren İslami okullar vardır, bununla birlikte diğer etnik grupların kendi bağımsız okulları vardır ki bunun finansman desteğini kendileri karşılamaktadır. İlköğretim okullarında her etnik grup kendi dillerinde ve dinlerinde ders almak için kendi okullarını tercih etmektedir. Malaylar, Malay ulusal Okullarına, Çinliler, Çin ulusal okullarına, Hintlilerde, Tamil okullarına gitmişlerdir ve bu üç grup dışında ulusal olmayan İngiliz ve Misyoner okulları vardır. Bu okullarda özel okullar kapsamında okul açma yetkisindedir. Kendi dillerinde de ders vermekte özgürlerdir.⁴⁰

Ülke de aynı zamanda etnik kökenli okullar, özel okullar, ulusal okullar ve uluslararası okullar olmak üzere dört tip özel okul bulunmaktadır. İlkokulda okul türlerine bakılmaksızın ulusal eğitim müfredatı uygulanmaktadır. Okullarda kökenlerine göre resmi birinci dil Çin, Tamil, Malay dilidir. Müfredatlarında ikinci dil olarak İngilizce kullanılabilir. Özel okul formatında kurulan Çin ve Tamil okulları kendi dinleriyle ilgili din eğitimi dersi alabilmektedir. Eğer almak istemiyorlarsa alternatifi olarak seçmeli ahlak dersleri verilmektedir. Ancak Malaylı olarak Ulusal Malay okullarında İslam eğitimi zorunlu dersler arasında ve seçmeli ders olan ahlak dersi verilmemektedir.⁴¹

Malezya'da dini eğitim ve öğretimi veren öğretim kurumlar mevcuttur. Bu okullar, Ulusal Okullar (Sekolah Kebangsaan), Ulusal Dinî Liseler (Sekolah Menengah Kebangsaan Agama), Eyalet Dinî Okulları (Sekolah Agama Negeri) ve Halk Dinî Okulları (Sekolah Agama Rakyat/SAR) olmak üzere dört şekildedir. Okulların müfredatları, idaresi ve bütçesi birbirinden farklıdır. Halk dini okulları ise özel okul olarak halk tarafından hayırsever insanların kurduğu okullardır.⁴² Okulların müfredatları çoğunlukla Türkiye'deki İmam Hatip Liseleri ile benzer şekildedir. Bu okulların din eğitimi dersleri ile ilgili bir inceleme araştırmamızın sınırlılığını aşmaktadır. Malezya'da çok fazla okul çeşitliliği bulunduğu için bu okulların din eğitimi müfredatlarını incelemek ayrı bir çalışmanın konusudur. Çalışmamızın sınırlılığı DKAB derslerinin denkliği açısından sadece Ulusal Malay okullarında verilen din eğitimi dersi karşılaştırmalı olarak incelenmesi daha uygun görülmektedir.

Malezya'da, Milli Eğitim Felsefesinin misyonu ve amacı, Allah'a iman ve sadakate dayalı zihinsel, ruhsal ve fiziksel açıdan her konuda bilinçli bireyler yetiştirmektir. Potansiyelini

³⁹ Max Montesino, "Multi-ethnicity in the Malaysian Workplace: The Net Balance of 35 Years of Affirmative Policies as Observed by a Foreign Visitor", *Work Paper Non-Journal 2/1* (Şubat 2007), 1-15.

⁴⁰ Saran Kaur Gill, "Shift in language policy in Malaysia: Unravelling reasons for change, conflict and compromise in mother-tongue education", *AILA Review 20* (2007), 106-122.

⁴¹ Rosnani Hashim, *Educational Dualism in Malaysia: Implications for Theory and Practice* (Petaling Jaya: The Other Press, 2011), 36-40.

⁴² Rudner, "Education Developplentand Change in Malaysia", 23-62.

farkına varan bireylerin kendilerini geliştirmek için çabalamasına fırsat verilmektedir. Bilgili, aklını kullanan, yetenekli ve güzel ahlaklı, sorumluluk sahibi, ailesi ve toplumuna karşı saygılı vatandaşlar yetiştirilmek hedeflenmektedir. Eğitim felsefesine dair çıkarımlar şu şekildedir: Milli birlik ve beraberlik vurgusu (müfredat ve ders kitaplarında), değer ve ahlaki eğitimin müfredatla birleştirilmesi ve din anlayışında genel olarak müfredata yerleştirilen bir yaşam biçimi olarak zorunlu ve resmi olan İslam dininin kabul edilmesidir.

Milli Eğitim Felsefesinden yola çıkarak Malezya'da din eğitimi ve öğretiminin nasıl verilmesi gerektiği yıllardır tartışmalı konulardan biri olmuştur. Tartışmalar neticesinde din eğitimi ve öğretimi materyalleri, ders kitapları, öğretim programları, müfredatlar ve sınıf ortamları yeniden yapılandırılmıştır. Ancak okular da din eğitimi derslerinde *dini öğrenme modeli ve geleneksel yaklaşım* kullanılmaya devam edilmiştir. İslam eğitiminde değişimin bir aracı olarak görülen ders kitapları ve öğretim programları eğitim reformu olarak önemli bir araç olarak kabul edilmektedir. Çok kültürlülük açısından zengin bir topluma sahip olan Malezya'nın, kamu okullarında zorunlu İslam dersi kitaplarının ve öğretim programlarında farklılıkların gözlemlenmediği, nesnel, tarafsız ve çoğulcu olmadığı konusu sürekli eğitimciler tarafından eleştirilmektedir.

Malezya'daki İslam din derslerinde, İslam konusu son derece muhafazakâr bir tutumla anlatılmıştır. Bu tutum hem kitaplarda hem de müfredatta işlenmiştir. İnanç konusu söz konusu olduğunda müfredatta ve ders kitaplarında çoğulculuk ya da çoklu bir yorum kabul edilmemektedir. İslam dışındaki inanç ve dinler doğrudan sapkın olarak yorumlanmakta ve İslam'ın tek kabul edilebilir yorumunun Ehli Sünnet olduğu (Kur'an'ın takipçileri ve peygamber Muhammed'in bildirilen uygulamaları) kabul edilmektedir. İslam içindeki Şii, Kadiyani gibi mezhepler de sapkın olarak nitelendirilmektedir. Son zamanlarda ülkede din eğitimine dair genel olarak İslam eğitim sorunları, eğitimde ikilik, İslam eğitim sistemi ile Milli eğitim sistemi birlikteliği ve sekülerleşme gibi konular üzerinde yeni değişimler ve dönüşümler yaşanmaya devam etmektedir.⁴³

İlköğretime çocuklar 6 yaşında başlamaktadır. Malezya'da Çin, Tamil ve Malay kökenli bireyler için okulların ilköğretim süresi yaklaşık 6 yıldır. Ortaöğretim ise Malezya'da 12-17 yaş aralığındadır beş yıllık bir zaman dilimini kapsamaktadır. Yine bu dönem ikiye ayrılmıştır. Birinci dönem 3 yıllık eğitim dönemini içermektedir. Öğrenciler ulusal ortaokula giderler (Malay), Çin ve Tamil ilkokulundan gelen öğrenciler ise bir yıl geçiş yılı yaşarlar burada varsa fark dersleri ve dil dersleri verilmektedir. Malay Ulusal okullarına geçme sebeplerinden en önemlisi de akademik başarı seviyesinin yüksek olmasıdır. İslam çalışmaları, ahlaki eğitim ve yaşam becerileri gibi dersler onlar için seçmeli ders olarak açılmaktadır. Üç Yıllık ortaöğretime başarılı bir şekilde bitiren öğrenciler sertifika alarak sınav ile ortaöğretimin ikinci kısmına gitmeye hak kazanırlar. Devlet destekli olmak üzere ortaöğretim olarak teknik, mesleki ve Müslüman öğrencilere ders veren İslami okullar

⁴³ Hashim, *Educational Dualism in Malaysia: Implications for Theory and Practice*, 25-30.

vardır, bununla birlikte diğer etnik grupların kendi bağımsız okulları vardır ki bunun finansman desteğini kendileri karşılamaktadırlar.⁴⁴

Malezya'da Ulusal Malay okullarında din dersi genellikle İslamiyet'e odaklanır ve İslam'ın temel prensipleri, tarihçesi, ibadetleri ve ahlaki değerleri gibi konuları kapsar. Bu dersler genellikle Müslüman öğrencilere yöneliktir ve Malezya'nın İslam'ı resmi din olarak benimsemiş olması nedeniyle din eğitimi zorunlu bir bileşendir. Malezya'da din eğitimi dersleri, genellikle devlet tarafından belirlenen müfredatlara ve öğretim materyallerine dayanır ve öğrencilerin İslam'ı anlamalarını ve uygulamalarını teşvik etmeyi amaçlar. Malezya'daki İslam din derslerinde, İslam konusu son derece muhafazakâr bir tutumla anlatılmıştır. Bu tutum hem kitaplarda hem de müfredatta işlenmiştir. Özellikle Pendidikan İslam müfredatında inanç, evlilik yöntemi ve yurttaşlık bilgisi aşırı tutucu olarak yer almaktadır. İnanç konusu söz konusu olduğunda müfredatta ve ders kitaplarında çoğulculuk ya da çoklu bir yorum kabul edilmemektedir. İslam dışındaki inanç ve dinleri direk sapkın olarak yorumlamak ve İslam'ın tek kabul edilebilir gerçeğini Ehli Sünnet ve Cemaat (Kur'an'ın takipçileri ve peygamber Muhammed'in bildirilen uygulamaları) şeklinde yer vermektedirler. İslam içindeki Şii, Kadiyani gibi mezhepleri de sapkın olarak eklemektedirler.⁴⁵

Malay ulusal okullarında din dersi zorunlu olarak verilmektedir. Resmi din İslam olduğu için devlet politikası dâhilinde bu okullara gelen öğrenciler İslam din dersi almaktadırlar. Bu ders saati haftada dört saat olmak üzere Fıkıh, Akaid, Hadis ve Arapça gibi ilimlerin bir arada okutulması şeklinde ders kitaplarına yansımaktadır. Ancak daha önce de bahsettiğimiz gibi okullara kayıt yaptıran gayrimüslim öğrenciler de oldukça fazladır. İslam dersine girmek istemezlerse dilekçe vererek bu derse katılmama hakkına sahiptirler. İslam dersi yerine bu öğrencilere farklı bir ders olan ahlak eğitimi dersi verilmektedir. Ahlak derslerinde ise ülkedeki diğer dinlerin kutsal metinlerinin dahil olduğu bir ders içeriği hazırlanmıştır. Bu derslerde ahlak ve vatandaşlık konularının ağır bastığı söylenebilir. Din dersi kitaplarında Müslümanlar için din özgürlüğü yoktur. Şeriat yasalarında da dinden çıkmanın bir cezası yoktur ancak son zamanlardaki artış nedeniyle ölüm cezası getirilmiştir. Dinden çıkma konusundaki hassasiyetlerini ders kitaplarında da işlemektedirler. Kısacası müfredatta hak olan sadece İslam'ın tek bir din olduğunu düşüncesi yaygın olarak işlenmektedir.⁴⁶

Ahlak dersleri, eğitim alanında ilerleme kaydetmiş olsa da bazı yapılar hala eski kalıplarını korumaktadır. Malezya'da şu anda üç farklı ilkokul eğitim modeli

⁴⁴ Polatcan M.-Polatcan A, "Malezya Eğitim Sistemi: Amaç Yapı ve Süreç Açısından Türkiye ile Karşılaştırılması", 725-738.

⁴⁵ Zetty Nurzuliana Rashed-Ab.Halim Tamuri-Mohd Izzudin Pisol-Mohd Faez Ilias-Siti Suhaila Ihwani, "Peranan Al-Quran Sebagai Sumber Ilmu Pengetahuan Dan Hubungannya Dengan Sains", *O-JIE: Online Journal of Islamic Education* 6/2 (2018), 27-41.

⁴⁶ Hashim, *Educational Dualism in Malaysia: Implications for Theory and Practice*, 25-30.

bulunmaktadır, ancak Milli Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenen milli müfredat altında faaliyet göstermektedirler. İslami ilimler ve ahlak dersi, ilkokul ve ortaokuldaki temel dersler arasındadır. Malezya'daki ilkokullarda uygulanan yeni müfredat, 2011'den itibaren daha fazla uygulamalı ve deneyimsel etkinliklere odaklanmaktadır. Ahlak derslerinde öğrencilere ahlaki değerlerin yanı sıra çeşitli öğrenci odaklı yaklaşımlar öğretilmektedir. Ahlak dersi öğretmenleri, ulusal ve yerel düzeylerde deneyimlerle yeni bir bakış açısı kazanmaya teşvik edilmektedir. Malezya'daki ahlak dersleri, ahlaki düşünme, hissetme ve eyleme odaklanarak sınıf içinde ezberden daha fazlasını gerektirir. 2011'den itibaren Malezya'daki tüm derslerin Standart Belgeye sahip olması beklenmektedir, böylece her öğrencinin belirlenen kriterleri karşılaması sağlanacaktır. Ahlak ders kitapları, farklı olgunluk seviyelerine uygun olarak çeşitli bileşenlerle tasarlanmıştır. Ahlak dersi öğrenenler arasında ortak bir ahlaki dilin oluşturulması hedeflenmektedir. Ancak, bu değişim ve dönüşüm tüm paydaşların katılımıyla gerçekleşmelidir, aksi takdirde yenilenmiş müfredat gereksiz hızlı bir şekilde ortaya çıkabilir.⁴⁷

Malezya'nın bağımsızlık sonrasında ulusal müfredatın evrimi çeşitli yaklaşımlarla şekillenmiştir. Eski, Yeni, Entegre ve 2017'den itibaren uygulanan Standart Müfredat gibi farklı metotlar, öğrencilerin çağın küresel zorluklarına karşı hazırlanmasına yönelik hazırlanmıştır. Son hazırlanan İslam Eğitimi müfredatı, Müslüman öğrencilere 21. yüzyıl becerilerinin geliştirilmesine yöneliktir. Ancak İslam öğretilerini öğretmeye de devam etmektedir. Ancak yapılan çabalar yine de diğer dinlerin felsefelerini ve ahlaki öğretilerini anlama da yeterli kalmaktadır. Diğer İslami kuruluşla okullarda müfredata karışmazlar ama İslami dini propagandaya ve liderlik faaliyetlerine öğrenciler arasında katkı ve destek sağlarlar. Din dersi öğretmenleri, Sünni İslam öğretisini özgürce sunabilmektedirler ancak Şafî mezhebinin uygulamalarından farklı bir şey sunma özgürlüğü bulunmamaktadır.⁴⁸

Yapılan eleştiriler karşısında Malezya, son yıllarda ahlaki eğitimi gibi din derslerine alternatif olabilecek dersler tasarlamıştır. Yapılan değişikliklerle alternatif dersler kamu okullarında İslam dışı farklı anlayışların bulundurulmasında yeterli olamamış ve eleştiri almaya devam etmiştir. Eleştiriler daha çok çoğulculuk ve farklılıklara karşı kendi dinlerini öğretme talebi üzerinde birleşmiştir. Sosyal hayat ve vizyon programlarında çoğulculuk ve farklılıklara saygı anlayışı incelenmesine rağmen öğretim programları ve ders kitaplarında yeterince yer verilmediği görülmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye ve Malezya'nın eğitim sistemleri arasında çeşitli benzerlikler ve farklılıklar bulunmaktadır. Her iki ülkenin eğitim sistemlerinin amacı, eğitimde fırsat eşitliğini sağlamak, toplumsal yaşama hazırlamak ve kalite standartlarını yükseltmek gibi ortak

⁴⁷ Vishalache Balakrishnan, "Malezya'da Eğitimde Dönüşüm: Ahlak Eğitimi Müfredatına Bir Bakış", *Okul Eğitim Teknolojileri Dergisi* 6/2 (2010), 14-19.

⁴⁸ Jamil, "Country report: Religious education in Malaysia", 202-203.

noktalara odaklanmaktadır. Her iki ülkenin de Müslüman nüfus sayısı fazladır. Ancak Malezya'nın toplum yapısında farklı dinlerinde varlığı ağırlıklı olarak hissedilmektedir.

Türkiye ve Malezya'da din eğitimi, farklı politika ve uygulamalara sahip olsa da her iki ülkenin de kendi kültürel, tarihsel ve toplumsal bağlamında şekillendiği görülmektedir. Türkiye'nin din eğitiminde geniş bir perspektif sunmaya çalışırken, Malezya'nın İslam'a odaklanan bir yaklaşım benimsemesi, her iki ülkenin din eğitimi politikalarının arkasındaki farklılıkları yansıtmaktadır. Bu farklılıklar, her iki ülkenin din eğitimi sistemlerinin gelişimini anlamak ve değerlendirmek için önemli bir perspektif sağlamaktadır.

İki ülke de Müslüman olmasına rağmen Malezya'nın anayasasında resmi din İslam'dır ibaresi yer alırken Türkiye'de ise laik devlet anlayışı üzerine kurulan bir eğitim sistemi oluşmuştur. Malezya'da tarih boyunca tek bir din değil dini çeşitlilik hâkim olmuştur. Budizm, Hristiyanlık, Hinduizm gibi dinlerin nüfus yoğunluğu fazla görülmektedir. Türkiye için durum daha farklıdır çünkü tarih boyunca çoğunlukla Müslüman dini yoğunluğa sahip olmuştur. Bu iki durum ülkelerde okullarda din eğitimi derslerinin amacını, yapısını, süreçlerini ve din öğretiminde farklılaşmasında en önemli sebeplerinden biri sayılmaktadır.

Türkiye'de okullarda din eğitimi, zorunlu bir ders olarak kabul edilirken, Malezya'da İslam ve ahlak dersleri olarak zorunlu ve seçmeli olarak sunulmaktadır. Türkiye'de Müslüman olmayan öğrencilere din eğitimden muafiyet talep etme hakkı bulunurken, Malezya'da seçmeli ahlak eğitimi dersi seçeneği mevcuttur. Bu durum, iki ülkenin okullarda din eğitimi dersinin uygulanışında farklılıklarının olduğunu göstermektedir.

Türkiye'de din eğitimi dersinin adı "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi" iken, Malezya'da "İslam Dersi" olarak geçmektedir. İçerik açısından Türkiye'deki ders, İslam dini ve dünya dinlerini kapsamlı bir şekilde ele alırken, Malezya'da odak noktası sadece İslam dini üzerinedir. Bu durum, Türkiye'nin din eğitiminde daha geniş bir perspektif sunmaya çalıştığını, Malezya'nın ise İslam'ın özel bir vurgusunu yaptığını göstermektedir.

Türkiye'de din eğitimi dersi, ilkokuldan başlayarak ortaokul ve lise düzeyine kadar devam ederken, Malezya'da ise ilkokuldan başlayarak tüm eğitim sürecini kapsar. Yaklaşım açısından Türkiye'deki ders, din hakkında öğrenme yaklaşımına dayalı olarak mezhepler üstü dinler açılımlı bir bakış açısıyla öğretim yapmayı hedeflerken, Malezya'da daha çok mezhebi ve dini öğretim modelini benimsenmiştir.

Türkiye'de merkezîyetçi bir yapı hakimken, Malezya'da ise eğitim yönetimi daha çok ulusal ve eyalet düzeyinde dengelenmiştir. Süreç açısından, Türkiye'de 4+4+4 şeklinde bir zorunlu eğitim modeli vardır. Din kültürü ve ahlak bilgisi dersi 4. sınıftan başlayarak 12. sınıfa kadar kesintisiz verilmektedir. Malezya'da ise 6+2+3 şeklinde bir yapı vardır. 1. sınıftan son sınıfa kadar öğrenciler İslam dersi alırlar. Türkiye'de dini eğitim yapan okullar İmam Hatip ortaokul ve İmam Hatip Liseleri olmak üzere ikiye ayrılır. Malezya'da ise dini eğitim yapan okullar, Ulusal Dinî Liseler (Sekolah Menengah Kebangsaan Agama), Eyalet

Dinî Okulları (Sekolah Agama Negeri) ve Halk Dinî Okulları (Sekolah Agama Rakyat/SAR) olmak üzere dört şekildedir.⁴⁹

Türkiye'nin laik yapısı göz önüne alındığında, din eğitimi dersleri sadece İslam'a odaklanmaz, aynı zamanda diğer dinlerin tarihini ve kültürel önemini de ele alabilir. Türkiye'de din eğitimi, devletin laiklik ilkesiyle uyumlu olarak sunulur ve öğrencilere dini bilgiyi aktarırken tarafsızlık ilkesine uyulmaya özen gösterilir. Din eğitimi dersleri, öğrencilerin dinler arası anlayışı geliştirmelerine ve farklı dinlere saygı duymalarına yardımcı olmayı hedefler. Türkiye'deki okullarda din eğitiminin derslerinin amaçları eğitimde fırsat eşitliği, birlikte yaşama kültürü ve çağın ihtiyaçlarına cevap verme hedeflenmektedir. Din dersinin temel hedefleri içerisinde bireyin kendisiyle ve çevresiyle ilişkilerini düzenlemede, milli ve evrensel değerleri kazanılmasında İslam dininin katkılarından faydalanılmak istendiği söylenebilir.

Dersleri öğrencilerin dinler arası anlayışı geliştirmelerine ve farklı dinlere saygı duymalarına yardımcı olmayı hedefler. Özellikle Ortaöğretim DKAB Programı, farklı inanç öğretilerinin öğretimi konusunda önemli bir aşama kaydetmiştir. Programda İslam diniyle birlikte günümüzde yaygın olarak inanılan Yahudilik, Hıristiyanlık, Budizm, Hinduizm, Taoizm ve Şintoizm dinlerinin inanç öğretilerine yer verilmiştir. Farklı dinler hakkında bilgiler sunulduğu gibi İslam dininin ve kültürünün zenginlik unsuru olan ülkemizdeki farklı düşünce ve sistemleri de içerdiği görülmektedir.⁵⁰

Malezya'da okullarda din eğitimi genellikle İslam dini üzerine yoğunlaşır ve ülkenin çoğunluk Müslüman nüfusu göz önüne alınmış, İslami öğretilere daha fazla ağırlık verilerek okul müfredatlarının merkezi bir parçası olarak konumlandırılmıştır. Malezya'da İslam eğitimi, öğrencilere Kuran ve Hadis öğretimi yapılmasının yanı sıra, İslami hukuk, ahlak ve toplumda İslam'ın rolü gibi konularını da kapsar. Ayrıca, öğrencilere İslam'ın temel prensipleri ve pratikleri detaylı bir şekilde öğretilir. Bununla birlikte, İslam mezhepleri ve yorumları ya da farklı dini inanışlar gibi konular yüksek din eğitimi kurumlarında detaylı olarak işlenir. Okullarda verilen İslam eğitimi dersi aynı zamanda ulusal kimlik ve birlik duygusunu pekiştirme amacı taşır ve genellikle devletin denetimi altında yürütülür. Öğrenciler, İslami bilgilerini derinleştirmek ve dini uygulamalarını geliştirmek, dini değerlerin korunması ve aktarılması programın temel hedeflerinden biri sayılmaktadır.⁵¹

Türkiye'de, Tevhid-i Tedrisattan günümüze kadar eğitim sisteminde belli dönemlerde değişiklikler olmuştur. Özellikle siyasi rejim değişiklikleri din eğitimi dersi üzerindeki etkisi daha baskın olduğu görülmektedir. 28 Şubat sürecinde din eğitimi ve dini özgürlük

⁴⁹ Polatcan M.-Polatcan A, "Malezya Eğitim Sistemi: Amaç Yapı ve Süreç Açısından Türkiye ile Karşılaştırılması", 735.

⁵⁰ Bahçekapılı, *Yeni Eğitim Sisteminde Seçmeli Din Dersleri İmkânlar, Fırsatlar, Aktörler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, 48-49.

⁵¹ Hashim, *Educational Dualism in Malaysia: Implications for Theory and Practice*, 25-30.

konusunda siyasi ve politik düşüncelerden ötürü müdahaleler gerçekleşmiştir. Bu durum okullarda din eğitimi derslerinin işlenişini, amacını ve müfredatlarını üzerine sürekli revizelerle değişiklik yapılmasına yol açmıştır.

Malezya'da ise bağımsızlık öncesinde ülke çeşitli sömürülere maruz kalmış ve din eğitimi kısıtlanmıştır. Ancak bağımsızlık sonrasında siyasi rejimini koruyarak dini eğitim kurumlarının hem nitelik hem de nicelik gelişmesi istikrarlı bir şekilde sürülmüştür. Dini çoğulculuğu koruyarak dini eğitim kurumlarının yaygınlaşmasına da aynı zamanda desteklemiştir. Bu iki sonuç her iki ülkenin din eğitimi politikaları şekillendirmesini okullardaki din eğitimi derslerinin uygulanışını ve içeriğini farklı olmasını sebep olmuştur.

Kaynakça | References

- Aşlamacı, İbrahim. *Din Eğitimi Politika ve Uygulamalarında Ak Parti'nin 15 Yılı*. ed. İsmail Çağlar ve Ali Aslan. İstanbul: SETA Yayınları, 2017.
- Ayhan, Halis. *Türkiye'de Din Eğitimi*. İstanbul: Dem yayınları, 2004.
- Bahçekapılı, Mehmet. *Yeni Eğitim Sisteminde Seçmeli Din Dersleri İmkânlar, Fırsatlar, Aktörler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. İstanbul: İlim Kültür Eğitim Derneği, 2013.
- Bahçekapılı, Mehmet. *Yeni Eğitim Sisteminde Seçmeli Din Dersleri*. İstanbul: YEKDER, 2013.
- Balakrishnan, Vishalache. "Malezya'da Eğitimde Dönüşüm: Ahlak Eğitimi Müfredatına Bir Bakış". *Okul Eğitim Teknolojileri Dergisi* 6/2 (2010), 14-19.
- Brown, Graham. "Making Ethnic Citizens: The Politics and Practice of Education in Malaysia". *International Journal of Educational Development* 27/3 (2007), 318-330.
- Çapçioğlu, Fatma. *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar Çerçevesinde İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programlarının İncelenmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016, 40-60.
- Doğan, Recai. "1980'e Kadar Türkiye'de Din Öğretimi Program Anlayışları (1924-1980)". *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları: Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar*. 619-620. Ankara: MEB, 2003.
- Gill, Saran Kaur. "Shift in Language Policy in Malaysia: Unravelling Reasons for Change, Conflict and Compromise in Mother-tongue Education". *AILA İncelemesi* 20/1 (Aralık, 2007), 106-122.
- Hashim, Rosnani. *Educational Dualism in Malaysia: Implications for Theory and Practice*. Petaling Jaya: The Other Press, 2011.
- Hendek, Abdurrahman, et al. "Malezya ve Türkiye'de Devlet Üniversitelerinde Yüksek Din Öğretimi: Karşılaştırmalı Bir Çalışma". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 26/3 (December 2022), 987-1002.
- Hendek, Abdurrahman. "Anayasa Mahkemesi'nin Hüseyin El ve Nazlı Şirin El Kararı Üzerine Bir İnceleme". *Talim* 6/2 (Kasım 2022), 91-96.
- Isyraqi Bin Jamil, Asyraf. "Country Report: Religious Education in Malaysia". *British Journal of Religious Education* 44/2 (Ocak 2022), 201-202.
- Kayadibi, Saim. "Dini ve Kültürel Çoğulculukta Varoluş Mücadelesine Bir Bakış: Malezya Tecrübesi". *Malezya Tecrübesi Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 5/3 (Eylül 206), 122.
- Keskiner, Emine. "Bir İnsan Hakları Meselesi Olarak Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38 (Mart 2014): 22-24.
- Koç, Ahmet. "Proje Kapsamında Olan ve Olmayan AİHL'lerin Etkili Okul Özelliklerinin Karşılaştırmalı İncelenmesi". *EKEV Akademi Dergisi* 80 (2019), 1-20.
- Korkut, Mine. *Post Kolonyal Toplumlarda Birlikte Yaşama Kültürü: Malezya'da Farklılıkların Varoluş Tecrübesi*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2020.
- Max, Montesino. "Multi-ethnicity in the Malaysian Workplace: The Net Balance of 35 Years of Affirmative Policies as Observed by a Foreign Visitor". *Work Paper Non-Journal* 2/1

- (Şubat, 2007), 1-15.
- Muhamad Ramli, Yusri- Tengku Ghani Tengku Jusoh. “Najib Razak’s 1Malaysia and Charter of Medina’s One Ummah: Comparative Perspective”. *International Journal of Business and Social Science* 3/2 (Special Issue – January 2012), 90-95.
- Nurzuliana Rashed, Zetty. – Tamuri, Ab.Halim. – Pisol, Mohd Izzudin. – Ilias, Mohd Faez. – Ihwani, Siti Suhaila. “Peranan Al-Quran Sebagai Sumber Ilmu Pengetahuan Dan Hubungannya Dengan Sains”. *O-JIE: Online Journal of Islamic Education* 6/2 (2018), 27-41.
- Okumuş, Ejder. *Klasik Dönem Osmanlı Devleti’nde Din-Devlet İlişkisi*. Ankara: Lotus Yayınevi, 2005.
- Öcal, Mustafa. *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Din Eğitimi*. İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayınları, 2011.
- Özay, Mehmet. “Malezya’da Din-Devlet İlişikisine Kısa Bir Bakış: Dr. Mahathir Mohamad Dönemi İslamlaştırma Politikaları ve Yansımaları”. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 2/1 (March 2013), 115.
- Polatcan, Mahmut.- Polatcan, Ahmet. “Malezya Eğitim Sistemi: Amaç Yapı ve Süreç Açısından Türkiye ile Karşılaştırılması”. *Route Educational and Social Science Journal* 2/2(2015), 725-738.
- Rudner, Martin. “Education, Development and Change in Malaysia”. *South East Asian Studies* 15/1 (1977), 23-62.
- Sharifah Zaleha, Syed Hassan. - Sven Cederroth. *Managing Marital Disputes in Malaysia: Islamic Mediators and Conflict Resolution in the Syariah Courts*. Surrey: Routledge Curzon, 1997.
- Tetik, Hayati. “İlköğretim Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Dersi 2010-2018 Öğretim Programı Ünite Ve Kazanımları Üzerine Bir Değerlendirme”. *Universal Journal of Theology*, 3(1) (Mart, 2018), 83-85.
- Thoma, Tommy. “Freedom of Religion and Registration of Religious Groups”. *The Journal of the Malaysian Bar* 3/2 (2004), 15.
- Uygun, Oktay. *Türkiye’de Demokrasi ve İnsan Hakları*. Ankara: TODAİE Yayıncılık, 1996.
- Zengin, Mahmut. “Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikalarının Din Dersi Öğretim Programlarına Etkileri”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/36 (Aralık 2017), 131-133.